

Ο ΜΥΚΗΝΑΙΟΣ ΑΓΓΕΙΟΓΡΑΦΟΣ ΤΩΝ ΠΑΠΥΡΩΝ

Τὸ δημοσιευόμενον (Πίν. 91 α καὶ Σχέδ. 1) τεμάχιον τοῦ Μουσείου τῆς Ρόδου¹ περιήλθεν εἰς αὐτὸ, δι' ἀγορᾶς, ἐκ τῆς Συλλογῆς Σκιαθίτη, ἐκπροσωπούσης τὰ ὑπολείμματα παλαιοῦ ἀρχαιοπωλείου ἐν Ρόδῳ.

Τὸ τεμάχιον περιλαμβάνει μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν τοιχωμάτων ἀγγείου. Πηλὸς κεραμόχρους, ἐπιφάνεια μελοκάστανος, ὀλίγον στιλπνή, εἰς τινὰ μέρη βεβλαμμένη. Διακόσμησις διὰ στιλποῦ καστανομέλανος, ἐν μέρει ἀπολεπισμένου, μὲ λευκάζοντα ἴχνη ξένης οὐσίας. Παράστασις, ἧς σώζεται τὸ μείζον μέρος ταύρου δεξιὰ βαίνοντος μὲ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην πρὸς τὰ ὀπίσω, ὀπισθεν δὲ τούτου δύο πάπυροι (τοῦ ἐτέρου μικρὸν μόνον μέρος κάτω). Τὰ διάκενα πληροῦνται διὰ στηλῶν γραμμιδίων καὶ συστάδος ἐναλλήλων γωνιῶν.

Σχέδ. 1

Μέγιστον ὕψος 0.135, μέγ. πλάτος 0.20 περίπου, πάχος τοιχωμάτων 0.007 - 0.0095 (μείζον κατὰ τὴν πρὸς τὸ χεῖλος κάμψιν τῶν τοιχωμάτων).

Τὸ τεμάχιον ἀνήκει εἰς κρατῆρα μετὰ λαιμοῦ, ὡς τεκμαίρεται ἐκ τῆς ἐλλείψεως χρωματισμοῦ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ (ἐξωτερικῶς χρωματισμένου) χείλους, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε εἶναι πολὺ εὐρὺ, διὰ νὰ θεωρηθῆ ὡς προερχόμενον ἐξ ἀνοικτοῦ κρατῆ-

1. Ἄριθμός βιβλίου εἰσερχομένων ἀρχαίων τοῦ Μουσείου τῆς Ρόδου 471.— Θερωδῶς εὐχαριστῶ τὸν τότε Ἐφορον τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Δωδεκανήσου κ. Ἰ. Δ. Κοντῆν διὰ τὴν παραχάρησιν τῆς δημοσιεύσεως.

ρος. Τὸ σχῆμα² εἶναι ἰδιαίτερος συχνὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ μάλιστα τὴν Κύπρον, ὁμοιοὶ δὲ κρατῆρες κοσμοῦνται συχνὰ διὰ παραστάσεων, ὄχι μόνον διότι προσφέρεται κατάλληλος ἐπιφάνεια καὶ ἡ χρῆσις των καθίστα τούτους ἀντικείμενον ἐπιδείξεως, ἀλλ' ἴσως καὶ διότι τὰ ἀγγεῖα ταῦτα προωρίζοντο διὰ λατρευτικὴν ἢ ταφικὴν χρῆσιν, πρὸς ἣν φαίνονται συνδεόμενα καὶ αἱ παραστάσεις (πρβλ. κατωτέρω).

Ἡ ὄλη παράστασις, σφζομένη σχεδὸν πλήρης μὲ ἀσημάντους ἐλλείψεις, ἔχει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐπὶ ὁμοίου κρατῆρος μετὰ λαίμου τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου εἰκονιζομένου κατὰ τὴν αὐτὴν πάντοτε, τὴν καὶ ἀρτιώτερον σφζομένην, ὄψιν (ἐν R. Dussaud, *Les civilisations préhelléniques*, Paris 1914, 242 - 243 εἰκ. 174 καὶ J. Charbonneaux, *L'art égéen*, Paris 1942 πίν. 63,3³, ἐνταῦθα δὲ Πίν. 91 β, γ).

Ἐνῶ αἱ μεταξὺ τῶν δύο παραστάσεων διαφοραὶ περιορίζονται εἰς λεπτομερείας μαρτυρούσας ἀπλῶς ὅτι δὲν ἐπεζητήθη ἡ ἀκριβὴς ἐπανάληψις, ἡ ὁμοιότης διαπιστοῦται ὄχι μόνον ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ θέματος (βοῦς εἰς τοπίον παπύρων) ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ τρόπου χρησιμοποίησεως καὶ ἐκτελέσεως τῶν καθ' ἕκαστα στοιχείων του. Οὕτω ὁμοιοτρόπως πληροῦται καὶ σχεδιάζεται τὸ σῶμα τοῦ βοός· ἰδιαίτερος χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ γραμμὴ ἐπεκτάσεως ἀμφοτέρων τῶν μηρῶν, ὡς καὶ τὸ σχέδιον τῆς κεφαλῆς, τῶν κεράτων, τῶν ποδῶν καὶ αὐτῆς τῆς οὐρᾶς μὲ τὴν τριπλῆν ἀπόληξιν, ὡς καὶ τοῦ ὄλου περιγράμματος τοῦ σώματος. Σημαντικὴ προσέτι εἶναι ἡ ὁμοιότης ὄχι μόνον τοῦ σχεδίου ἀλλὰ καὶ τῆς θέσεως τῶν παπύρων· ἡ εἰς δεῦτερον πεδῖον τοποθέτησις των ἀποσαφηνίζεται διὰ τῆς ὄπισθεν τοῦ σώματος τοῦ ζώου σχεδιάσεώς των μὲ τὸ στέλεχος διακοπτόμενον κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ σώματος τῶν βοῶν καλυπτόμενον τμήμα, τὸ ὑποτιθέμενον ἀόρατον εἰς τὸν θεατὴν.

Τὸ πρᾶγμα φαίνεται αὐτονόητον εἰς ἡμᾶς, οἵτινες εἴμεθα εἰθισμένοι εἰς τὴν νατουραλιστικὴν ἀπόδοσιν τῆς προοπτικῆς. Ἐν τούτοις αὕτη εἶναι ἡ μοναδικὴ περίπτωσις ἐν ὄλῃ τῇ μυκηναϊκῇ ἀγγειογραφίᾳ, καθ' ἣν καθορίζεται σαφῶς ἡ εἰς δεῦτερον πεδῖον τοποθέτησις ἀντικειμένων διὰ τῆς ἐξαφανίσεως τοῦ ἀντιστοίχου τμήματός των ὄπισθεν τῶν ἐπὶ τοῦ πρώτου πεδίου εἰκονιζομένων⁴. Εἰς παρεμφερεῖς περιπτώσεις ἀποφεύγεται ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος διὰ τῆς τοποθετήσεως τῶν παυροειδῶν εἰς σημεῖα (ἐκατέρωθι τοῦ σώματος τῶν ζώων) μὴ παρακωλύοντα τὴν ὄλικὴν των ἀπεικόνισιν (βλ. ἐπὶ παραδείγματι, CV BM I, 7, 4, 6 καὶ 8, 11). Ὑπεράνω δὲ τοῦ σώματος τῶν ζώων καὶ ὑπ' αὐτὸ τίθενται μόνον μικρὰ σχηματικὰ κοσμήματα (αὐτ. 8,12). Ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον τὸ φυτόν, καμπτόμενον τοῦ στελέχους του, δύναται νὰ τεθῇ ὑπὸ τὸ σῶμα τοῦ ζώου (πτηνοῦ, αὐτ. 8, 11). Συνδυασμὸς ἀμφοτέρων τῶν λύσεων εἶναι ἐπίσης γνωστὸς (βλ. F. H. Stubbings, *Mycenaean Pottery from the Levant*, Cambridge 1951, πίν. 11,20 καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὄψεως τοῦ ἐξ Ἐγκώμης κρατῆρος, C. F. A. Schaeffer, *Enkomi-Alasia II*, Paris 1952, 117 - 122 εἰκ. 51 πίν. 17 καὶ 18). Ἡ σημασία τῆς ἐν ἀν-

2. Τύπος ὑπ' ἀριθ. 52 - 55 κατὰ τὴν κατάταξιν τοῦ A. Furumark, *The Mycenaean Pottery, Analysis and Classification*, Stockholm 1941, εἰκ. 4.

3. Ὑπὸ μὲν τοῦ πρώτου τὸ ἀγγεῖον σημειοῦται ὡς προερχόμενον ἐκ Κύπρου ὑπὸ δὲ τοῦ δευτέρου ὡς εὑρεθὲν ἐν Ρόδῳ. Τὸ Μοσεῖον τοῦ Λούβρου βεβαίῳ τὴν ἐκ Ρόδου προέλευσιν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποκλείει τὴν δυνατότητα νὰ κατέληξεν ἐκ Κύπρου εἰς τὸ ἐμπόριον ἀρχαίων τῆς Ρόδου.

Διὰ τὰς ἐνταῦθα δημοσιευομένας φωτογραφίας εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν φίλον κ. P. Devambez.

4. Βλ. Furumark ἔ.ἀ. 440 σημειοῦντα ὡς μοναδικὴν κατὰ τὴν θέσιν τῶν φυτῶν ἐξαιρέσιν τὸν κρατῆρα τοῦ Λούβρου.

τιθέσει πρὸς πάσας τὰς λοιπὰς γνωστὰς κοινῆς τεχνικῆς τῶν δύο τούτων παραστάσεων θὰ καταδειχθῆ καταωτέρω καὶ ἐξ ἄλλης πλευρᾶς.

Ἐκ τῆς πλήρως σφζομένης παραστάσεως τοῦ Λούβρου δυνάμεθα μετ' ἀσφαλείας νὰ ἀνασυστήσωμεν καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου τεμαχίου, ἐφ' οὗ σφίζεται ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ ταῦρος, στρέφων καὶ ἐδῶ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὡς ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων τοῦ κρατῆρος τοῦ Λούβρου. Ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ θέσις τοῦ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου τῆς Ρόδου βεβαιούται καὶ ἀπὸ τὴν γειννίασιν τοῦ περιγράμματος τῆς λαβῆς. Ἀλλὰ πρὸς τὰ δεξιὰ βαίνει ἐπίσης ὁ ἕτερος, ἀριστερά, ταῦρος, δρομαίως σχεδὸν ὁρμῶν πρὸς τὰ ἐμπρὸς μὲ ἀνωρθωμένην τὴν κεφαλὴν. Ἐνῶ δὲ διὰ πρώτην ἴσως φορὰν συναντᾶται στροφή τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ ὀπίσω χωρὶς ἀντιμετωπικὴν ἀπόδοσιν⁵, ἡ ὁρμὴ τοῦ ὀπισθεν ἐρχομένου ζώου καὶ ἡ πρὸς αὐτὸ στροφή τῆς κεφαλῆς τοῦ ἑτέρου μαρτυροῦν ὅτι πρόκειται περὶ πραγματικῆς παραστάσεως, εἰς ἣν ὑποκρύπτεται ἴσως συμβολικῆς πιθανῶς σημασίας (ἱερὸς) γάμος ταύρου καὶ ἀγελάδος. (Ἡ σφηνοειδῆς ἀπόληξις, ἡ ἐξηρητημένη ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ ζώου ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν παραστάσεων ἀποδίδει σαφῶς τὸν μαστὸν τῆς ἀγελάδος).

Ὅτι παρομοία παράστασις δὲν εἶναι πρωτοφανῆς εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἀγγειογραφίαν δεικνύει τὸ παράλληλον τοῦ «γάμου τοῦ πολύποδος», ὡς ἐπιτυχῶς ἐταύτισεν τὴν παράστασιν κρατῆρος ἐξ Ἐγκώμης ὁ J. Wiesner (ἐν JdI 74 (1959) 35 - 51).

Ἀφοῦ ἀπεμονώθη οὕτω ὁ ζωγράφος μας, δὴν θ' ἀποκαλέσωμεν ζωγράφον τῶν παπύρων, μένει ν' ἀναλύσωμεν τὰ δύο ταυτισθέντα ἔργα του πρὸς διακρίβωσιν τῶν μεταξύ των μερικωτέρων διαφορῶν.

Ἡ κυριωτέρα διαφορὰ ἀφορᾷ αὐτοὺς τούτους τοὺς παπύρους, οἵτινες εἶναι δύο ἐπὶ τοῦ τεμαχίου τῆς Ρόδου, ἀντὶ ἑνὸς τοῦ Λούβρου. Ὁ δεῦτερος δὲ οὗτος πάπυρος ἔχει πράγματι προστεθῆ, διότι ὁ πρῶτος παραμένει εἰς τὴν αὐτὴν πάντοτε θέσιν, περὶ τὸ μέσον τοῦ σώματος καὶ μάλιστα ὀλίγον πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἡ προσθήκη ἀκριβῶς αὕτη, δείγμα, θὰ ἔλεγον, μείζονος ὀριμότητος τοῦ καλλιτέχνου, πολλαπλασιάζοντος τὴν χρῆσιν τοῦ εὐρήματος τῆς «προοπτικῆς» ἀπεικονίσεως τῶν φυτῶν, συνάπτεται στενῶς καὶ πρὸς τὰς ἄλλας παρατηρουμένας διαφοράς, ἀμεσώτερον δὲ πρὸς τὴν καταβίβασιν τῆς οὐρᾶς, διὰ τὴν πρὸς τὰ ἄνω κύρτωσιν τῆς ὁποίας δὲν ἀπέμενεν ἐπαρκῆς χῶρος μετὰ τὴν προσθήκην καὶ δευτέρου παπύρου παρὰ τὰ νῶτα.

Ὁ λόγος ὁμοῦ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀπλῶς τεχνικός, ἀλλὰ προδίδει λιτοτέραν αἰσθητικὴν ἀντίληψιν καὶ κάποιαν ὀριμωτέραν αἰσθησιν ἰσορροπίας, ἐξ ἧς ἀποφεύγεται ἡ ἀντιπαράθεσις δύο τόσον ἀνίσων στοιχείων, ὡς εἶναι ἡ οὐρὰ καὶ ἡ πρὸς τὰ ὀπίσω στρεφόμενη κεφαλὴ. Ἡ λιτότης δὲ αὕτη ἐκδηλοῦται σαφέστερον εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν

5. Στροφή τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ ὀπίσω παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ ἄλλων μυκηναϊκῶν ἀγγειογραφῶν, συνήθως ὁμοῦ εἰς ἀντιθετικὴν (ἐραλδικὴν) διάταξιν. Βλ. Schaeffer ἔ.ἀ. (ἡ ἑτέρα ὄψις). H. B. Walters, British Museum, Catalogue of Vases I, II, London 1912, C 399. CV ἔ.ἀ. BM I, 6, 16. Walters ἔ.ἀ. C 409 εἰκ. 142. Murray κ.ἀ. Excavations in Cyprus, 49, εἰκ. 76. AJA 60 (1956) 140 - 141 πίν. 54 εἰκ. 13 - 14 καὶ AJA 65 (1961) 344,5 πίν. 108 εἰκ. 37. Walters ἔ.ἀ. C 410. CV ἔ.ἀ. 9, 1, καὶ F. H. Stubbings, Mycenaean Pottery from the Levant, Cambridge 1951, πίν. 9,9. Essays in Aegaeon Archaeology presented to Sir A. J. Evans, 27 - 30 πίν. 2 (Stubbings ἔ. ἀ. 34 εἰκ. 6). Swedish Cyprus Expedition I, πίν. 118, 7, ἐξ οὗ (σχέδιον) E. Sjoqvist, Problems of the Late Cypriote Bronze Age, Stockholm 1940 εἰκ. 21, 4 καὶ BSA 46 (1951) 174 εἰκ. 2 καὶ τέλος ἐπὶ τῶν ἰσχυρότατα ἐσχηματοποιημένων ζώων, Stubbings ἔ.ἀ. πίν. 11,1.

παραπληρωματικών, περιοριζομένων εις τὴν χρῆσιν ἐνὸς μόνου, καὶ μάλιστα τοῦ ἀπλουστεύου, ἐκ τῶν τριῶν κοσμημάτων τῶν χρησιμοποιουμένων ἐπὶ τοῦ κρατῆρος τοῦ Λούβρου, ἢτοι τῶν στηλῶν γραμμιδίων, παραλειπομένων τῶν ἐντὸς διγρᾶμμων γωνιῶν συστάδων τεταρτοκυκλίων καὶ τῶν συστάδων ἐναλλήλων γωνιῶν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κόσμημα χρησιμοποιεῖται ἄπαξ μόνον ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ βοός· ἀντιθέτως, ἐπὶ τοῦ κρατῆρος τοῦ Λούβρου ἔχουν τεθῆ δύο συστάδες — καθέτων ἢ μία, ὀριζοντιῶν ἢ ἄλλη — γραμμιδίων, ὕστεροῦσαι καταφανῶς πολὺ κατὰ τὴν εἰς τὸν διαθέσιμον χῶρον προσαρμογὴν ἐναντι τῶν φυσικώτατα πληρουσῶν τὸ πεδῖον ἐναλλήλων γωνιῶν τοῦ τεμαχίου τῆς Ρόδου. Ἄλλὰ καὶ τοῦ ἀπλοῦ κοσμήματος τῶν στηλῶν γραμμιδίων ἢ χρῆσις εἶναι λιτὴ καὶ ἐπιτυχὴς ἀκολουθοῦσα τὴν κίνησιν τῶν γειτονικῶν περιγραμμάτων (πρόσωπον τοῦ ζώου, στέλεχος τοῦ παπύρου, ὀπίσθιοι πόδες).

Ἐδείχθη λοιπὸν ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου τῆς Ρόδου παράστασις μαρτυρεῖ μείζονα καλλιτεχνικὴν ὀριμότητα ἐκδηλουμένην εἰς τὴν λιτοτέραν καὶ εὐρυθμοτέραν σύνθεσιν τῆς διακοσμῆσεως καὶ ἀντιστοιχεῖ, συνεπῶς, εἰς ὀλίγον νεώτερον ἔργον τοῦ ἀγγειογράφου⁶. Πέραν ὅμως τῶν δύο τούτων ἀγγείων δὲν δυνάμεθα ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν χεῖρα τοῦ ζωγράφου μας ἐπὶ ἄλλης δημοσιευμένης μυκηναϊκῆς παραστάσεως. Ἡ ταῦτις δὲ δὲν θὰ ἦτο δυσχερὴς, διότι ἡ σταθερότης καὶ ἀπλότης τοῦ σχεδίου του, ἡ ζωντανὴ κίνησις τῶν μορφῶν ἐν συναρτήσῃ πρὸς τὸ ἀπαλὸν περίγραμμα καὶ ἡ — καταφανεστέρα εἰς τὸ δεῦτερον ἔργον του — ἰσορροπία τῆς παραστάσεως δὲν ἔχουν ἴσως ἰσοδύναμον παράλληλον ἐν τῇ μυκηναϊκῇ ἀγγειογραφίᾳ⁷. Θὰ πρέπει ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν μεγάλην τέχνην τῆς ἐποχῆς, ἵνα ἀνεύρωμεν ἀνάλογον ἔργον.

Πράγματι, ὡς ἔχει ἤδη παρατηρηθῆ⁸, αἱ ἐπὶ μυκηναϊκῶν ἀγγείων παραστάσεις ἐνθυμίζουσι συχνά τὴν ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν γνωστὴν τέχνην. Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἰσχύει μάλιστα δι' ἀμφοτέρω τὰ ἔργα τοῦ τεχνίτου μας. Ἡ πλήρωσις τοῦ σώματος τοῦ βοός, ἐπὶ παραδείγματι, γίνεται καθ' ὃν τρόπον καὶ εἰς τὰ σώματα κυνῶν ἐπὶ σκηνῆς κυνηγίου τοῦ ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος⁹, ἔνθα καὶ εἰς τὸ σχέδιον τοῦ σώματος τῶν ζώων παρα-

6. Ἡ ἐξέλιξις αὕτη τοῦ καλλιτέχνου μας βαίνει ἄλλωστε παραλλήλως πρὸς τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τῆς μυκηναϊκῆς ἀγγειογραφίας, εἰς ἣν, καὶ εἰδικώτερον ἐπὶ τῶν παραστάσεων, παρατηρεῖται ἀφθονότερα χρῆσις παραπληρωματικῶν εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας ἐξ αὐτῶν· βλ. Furumark ἔ.ἀ. 435. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἐν εἰσέτι στοιχεῖον ὕστερωτέρας χρονολογήσεως τοῦ τεμαχίου τῆς Ρόδου.

7. Πρὸς βλ. ἐπὶ παραδείγματι τὰς ὑπὸ τοῦ Stubbings ἐν BSA 46 (1951) 168 - 176 πίν. 18 - 19 διακριθείσας ὁμάδας ἀγγειογραφιῶν, ἀκόμη καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Benson, ἐν AJA 65 (1961) 337 - 347 πίν. 101 - 109, ἀποδοθέντα εἰς ὀρισμένους καλλιτέχνους ἔργα. Βλ. καὶ AJA 60 (1956) 137 - 141 πίν. 52 - 55 καὶ 139 - 149 πίν. 56 - 57.

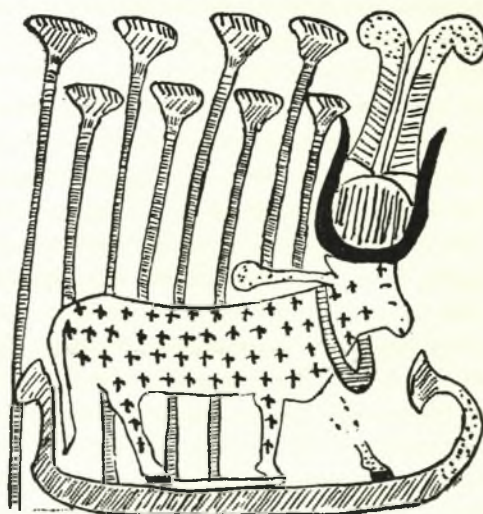
8. Ἡ σύγκρισις πάντως πρὸς ὕστερωτέρα ἔργα, ὡς τοῦ ζωγράφου τῶν ἀσπιδοφόρων (H. Schliemann, Tiryns πίν. 14. AE 1957, 102 εἰκ. 2. Opuscula Atheniensia 1 (1953) 1 - 28 καὶ AJA 65 (1961) 344 - 346 πίν. 10) εἶναι ἐπισημῆς ἰδίᾳ λόγῳ τῆς ἰσχυρῶς ἐπιταθείσης σχηματοποιήσεως, εἰς τὰ προκεχωρημένα στάδια τῆς ὁποίας καὶ τῶν φυσικῶν ὄντων ἢ παράστασις ὑπέκειν εἰς τὴν κοσμητικὴν βούλησιν τοῦ καλλιτέχνου (βλ. σχετικῶς AE ἔ.ἀ. 105).

9. Pottier ἐν BCH 31 (1907) 245 - 246. G. Rodenwaldt, Tiryns II, 153 - 154. P. Demargne, La Crète dédalique, Paris 1947, 167 - 168. J. Charbonneau ἔ.ἀ. 5. S. A. Immerwahr ἐν AJA 49 (1945) 540 - 544 καὶ 60 (1955) 148 σημ. 11, τέλος δὲ A. Furumark ἔ. ἀ. 436 καὶ 440, ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἀγγεῖον τοῦ Λούβρου καὶ δὴ καὶ τὴν «προοπτικὴν» ἀπεικόνισιν τῶν φυτῶν.

9. Rodenwaldt ἔ.ἀ. πίν. 13 καὶ 18, συχνότατα ἀπεικονισθεῖσα καὶ εἰς γενικώτερου ἐνδιαφέροντος βιβλία, ὡς F. Matz, Kreta, Mykenae, Troia, Stuttgart 1956 πίν. 102.

τηρείται αξιοσημείωτος ομοιότητας, ό δέ περιβάλλον χώρος δηλοῦται πάλιν διά τῆς τοποθετήσεως δένδρων εἰς δεύτερον πεδῖον¹⁰.

Τό τελευταῖον δέ τοῦτο θέμα τῆς προοπτικῆς παραστάσεως φυτῶν — τόσον σημαντικόν διά τὰ ἔργα τοῦ τεχνίτου μας ἐν τῇ διαφοροποιήσει των ἀπό τοῦ συνόλου τῆς μυκηναϊκῆς ἀγγειογραφίας — μάς προσεγγίζει καί πρὸς ἄλλας ἐκφάνσεις τῆς μεγάλης τέχνης τῆς ἐποχῆς καί δῆ καί πρὸς τὰ χρυσαῖα ποτήρια τοῦ Βαφειοῦ¹¹, ἐνθα ἐκτός τῆς ταυτότητος τῶν εἰκονιζομένων ζώων ἐπανευρίσκεται, ἐπὶ ἐνός ἐξ αὐτῶν, καί ἡ πρὸς τὰ ὀπίσω στροφή τῆς κεφαλῆς, ὡς καί ἡ εἰς δεύτερον πεδῖον ἀπεικόνισις δένδρου.

Σχέδ. 2

Γίνεται λοιπὸν προφανές ὅτι ὁ τεχνίτης τῶν παπύρων ἦτο οἰκεῖος πρὸς τὴν μεγάλην τέχνην τῆς ἐποχῆς του. Δὲν παρεσύρθη ὅμως ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς τῆς ἔλξεως ἀλλὰ προσήρμοσε τὰς παραστάσεις του πρὸς τὴν ἰδιάζουσαν εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν νομοτέλειαν καί τὰ κοσμητικὰ στοιχεῖα (πάπυροι, συστάδες ἐναλλήλων γωνιῶν ἢ τεταρτοκυκλίων, στήλαι γραμμιδίων) ἅτινα μετεχειρίσθη ἐλήφθησαν ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς διακοσμῆσεως τῶν ἀγγείων.

10. Ὡς πρὸς τὸ θέμα τῶν εἰς δεύτερον πεδῖον φυτῶν πρβλ. καί τὴν ἀρματοδρομίαν Tiryns II πίν. 12.

11. AE 1889, 159 - 163 πίν. 9,2. JdI 30 (1915) 325 - 331 πίν. 9 - 11. Ἐκ τῶν εἰς γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος βιβλία ἀπεικονίσεων βλ. Matz ἔ.ἀ. πίν. 46 - 47. Σ. Μαρινᾶτος, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1959, εἰκ. 178 καὶ G. Hafner, Geschichte der Griechischen Kunst, Zürich 1961, 20 - 24 εἰκ. 1 - 6 βλ. εἰδικῶς σ. 24 - 25 διὰ τὴν ἀνετον ἀπόδοσιν τῆς ἐπαλληλότητος τῶν εἰκονιζομένων, πρᾶγμα πιστοῦν τὴν μινωικὴν προέλευσιν τῶν ποτηρίων (πρβλ. καί F. Matz, Die Antike 11 (1935) 195).

Τὴν ἐντονον τάσιν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς διασπάσεως τῶν παριστωμένων διὰ λόγους προοπτικῆς δεκτικῶν χαρακτηριστικῶς ὁ ἐκ τοῦ βασιλικοῦ τάφου IV τῶν Μυκηνῶν χρυσοῦς δακτύλιος με παραστάσιν κυνηγίου ἐλάφου (G. Karo, Die Schachtgräber von Mykenai, München (1930/33) 73 - 74 ἀρ. 240 πίν. 24' νέα εἰς μεγέθυνσιν φωτογραφία παρὰ G. Hafner ἔ.ἀ. 32 εἰκ. 36), ὅπου τὸ στέλεχος τοῦ δένδρου, ἐκκινουὶν ὑπὸ τοὺς ὀπισθίους καί πρὸς τὰ ὀπίσω τεταμένους πόδας τῆς συναρίδος, ἐπιμηκύνεται ὑπερμέ-

Πέραν όμως των σημειωθέντων μυκηναϊκών παραλλήλων και επαφών ή δημοσιευομένη παράστασις παρουσιάζει κτυπητὰς ἀναλογίας με τὴν ἐπὶ ἀναθηματικοῦ ὑφάσματος τῆς 11ης αἰγυπτιακῆς δυναστείας (Σχέδ. 2)¹², εἰκονίζοντος ἀγελάδα ἐπὶ ἱερᾶς λέμβου, δεξιὰ βαίνουσαν, καὶ παπύρους εἰς τὸ δεύτερον πεδῖον (με τὴν αὐτὴν προοπτικὴν ἀπόδοσιν). Τὸ σῶμα τῆς ἀγελάδος πληροῦται σταυροειδῶν, ἐκ τῶν ὁποίων, εἶναι πιθανή, ὡς ὑποθέτει ὁ Evans¹³, ἡ καταγωγή τῶν ἐπὶ τοῦ σώματος τῶν μυκηναϊκῶν βοῶν τριφυλλοσχῆμων διὰ τῆς εἰς τὸ περίγραμμα τοποθετήσεώς των καὶ τῆς κατ' ἀκολουθίαν συντημήσεώς των.

Τὸ ἀνάθημα τοῦτο ἀπηχεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Τουθμόσιος τοῦ Γ' εἰς τὸν αὐτὸν ἐν Deir-el-Bahari ναὸν ἰδρυθέν ἄγαλμα τῆς οὐρανίας ἀγελάδος, τῆς Ἄγελάδος - Ἄθῦρ¹⁴. Καὶ ἐκ τοῦ ἀγάλματος δὲν ἀπουσιάζουν οἱ πάπυροι, καὶ τοῦτο διότι ἡ παρουσία των δὲν εἶναι τυχαία ἢ ἀπλῶς κοσμητικὴ, ἐφ' ὅσον εἶναι δεκτὸν ὅτι οἱ πάπυροι δηλοῦν τὸν Νεῖλον¹⁵, δι' ὃ καὶ ἡ ἀγελάς ἴσταται ἐπὶ λέμβου, ἵνα παρασταθῇ οὕτω ἡ εἰς τὴν χώραν κατάβασις τῆς θεᾶς.

Τὸ ζήτημα τοῦ ὑπὸ τοῦ μυκηναίου ἀγγειογράφου δανεισμοῦ, ὁμοῦ μετὰ τῶν εἰκονογραφικῶν στοιχείων, καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς αἰγυπτιακῆς παραστάσεως, δὲν εἶναι εὐχερὲς νὰ διευκρινισθῇ χωρὶς τὴν ἐπικουρίαν καὶ ἄλλων στοιχείων. Τὸ θέμα πάντως τῶν παπύρων, ἐπανερχόμενον σταθερῶς εἰς ἀμφοτέρω τὰ ἔργα τοῦ τεχνίτου μας, μετὰ τὸν αὐτὸν, μοναδικὸν εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἀγγειογραφίαν, τρόπον προοπτικῆς τοποθετήσεώς των, πείθει ὅτι οὗτος εἶχεν ὑπ' ὄψει του (ἐμμέσως μᾶλλον) ἀνάλογα, ἂν ὄχι τὰ αὐτά, αἰγυπτιακὰ πρότυπα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἔμεινε πιστὸς εἰς τὰ βασικά των σημεία. Δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις ν' ἀποφανθῶμεν, ἂν ἡ παράλειψις στοιχείων ἀκατανοήτων ἢ ἀσυμβιβάστων πρὸς τὰς γνώσεις του καὶ τὰς λατρευτικὰς του ἀντιλήψεις (ἡ λέμβος, τὸ περιδέραιον καὶ ὁ μεταξὺ τῶν κεράτων δίσκος) συνετελέσθη βαθμιαίως ἢ ἐγένετο διὰ μιᾶς εἴτε ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ ἀγγειογράφου εἴτε ὑπὸ τινος τῶν προκατόχων του¹⁶. Ὁπωσδή-

τως κατὰ μῆκος τοῦ περιγράμματος, ἀπολήγον εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον ὅπου, πρὸ (καὶ ὑπεράνω) τῶν πρὸς τὰ ἔμπρὸς τεταμένων προσθίων ποδῶν τῶν ἵππων, παρίσταται τὸ φύλλωμα τοῦ δένδρου.

12. Naville κ.ἄ. *The XI Dynasty Temple at Deir-el-Bahari III* (=The Egypt Exploration Fund 32) πίν. 30, 2. Πρβλ. καὶ πίν. 2, ἐξ οὗ Evans, *Palace of Minos I*, 513 εἰκ. 370A καὶ *JdI 43* (1928) 94 εἰκ. 3.

13. Ἔ.ἄ. 514.

14. Naville ἔ.ἄ. πίν. I, 27 καὶ 29 - 31 καὶ *Gazette des Beaux-Arts* 38, 265. Evans ἔ.ἄ. εἰκ. 370 B, *JdI* ἔ.ἄ. εἰκ. 4 καὶ *Hopfner* ἐν *Denkschriften der Kais. Akad. d. Wissensch. in Wien* 57 (1915) 170, I 18 (μετὰ βιβλιογραφίας καὶ ἀπαριθμήσεως ὁμοίων παραστάσεων).

Ἡ λατρεία τῆς ἀγελάδος-Ἄθῦρ ἦτο διαδεδομένη καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἄνω κυρίως Αἰγύπτου μάλιστα κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς 18ης δυναστείας, ἦτοι ἐπὶ Τουθμόσιος τοῦ Γ'. Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς λατρείας τῆς βλ. *Hopfner* ἔ.ἄ. 68.

15. Ἡ ἀγελάς ὡς σύμβολον τῆς γονιμότητος (ἐξ οὗ καὶ ἡ εὐστοχος πρὸς τὴν Ἀφροδίτην ταῦτισις τῆς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων) ἐκπροσωπεῖ καὶ τὰς εὐτυχεῖς πλημμύρας τοῦ Νεῖλου (πρβλ. καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ ἐρμηνείαν τοῦ ὄνειρου τῶν ἰσχνῶν καὶ παχειῶν ἀγελάδων, βλ. *Hopfner* ἔ.ἄ. 68+++).

Ἄνάλογος καὶ ἡ ὑπὸ μορφὴν (προτομῆς) ταύρου παράστασις τῶν ποταμιῶν θεῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, βλ. *Malten* (κατωτ. σημ. 17).

16. Ἐκατονταετία καὶ πλέον εἶχε παρέλθει ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἄθῦρ.

Περὶ τοῦ πιθανοῦ ἐνδιαμέσου τοιχογραφιῶν πρβλ. ἀνωτέρω.

ποτε τά ἐκ τῶν αἰγυπτιακῶν παραστάσεων εἰλημμένα στοιχεῖα προσηρμόσθησαν πρὸς τὴν ἐν Κύπρῳ διαπιστουμένην λατρείαν τοῦ ταύρου¹⁷, συχνά μάλιστα συγχεομένου πρὸς τὴν ἀγελάδα Ἄθῦρ¹⁸ καὶ μάλιστα εἰς παράστασιν, — τὴν πιθανὴν σημασίαν τῆς ὁποίας, ὡς ἱεροῦ γάμου, ἐδηλώσαμεν ἀνωτέρω, — τελείως ξένην πρὸς τὰς αἰγυπτιακὰς ἀντιλήψεις.

Σ. Ι. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

17. Βλ. R. Dussaud, *Kinyras ἐν Syria* 27 (1950) 57 - 81 (εἰδικώτερον 72 - 75) καὶ P. Dikaios, *Les Cultes préhistoriques de l'île de Chypre*, *Syria* 13 (1932) 345 - 354. Γενικώτερον δὲ βλ. A. B. Cook, *Zeus I*, Cambridge 1914, 444 - 447 (περὶ τῆς ἀγελάδος) καὶ 543 - 549 (περὶ τοῦ ταύρου). L. Malten, *Der Stier im Kult und mythischem Bild*, *JdI* 43 (1928) 90 - 139. Πρβλ. ὁμοίως καὶ M. Nilsson, *Minoan - Mycenaean Religion*, Lund 1950, 229 καὶ 372, θεωροῦντα τὸν ταύρον ὡς στερούμενον καθαυτὸ λατρευτικῆς σημασίας καὶ ἀποδίδοντα τὴν ιδιόζουσαν θέσιν του εἰς τὴν εἰς τὰς θυσίας χρησιμοποίησίν του. Βλ. καὶ T.B.L. Webster, *From Mycenae to Homer*, London 1958, 43 (αἱ τελευταῖαι ὁμοίως ἀπόψεις ἀφοροῦν τὸν κυρίαρχο μινωαϊκὸν κόσμον καὶ οὐχὶ τὴν Κύπρον).

18. Περὶ τῆς συγχύσεως ἀγελάδος - Ἄθῦρ καὶ ταύρου βλ. Dikaios ἔ.ἀ. 345 σημ. 1.